

Babits Mihály

KARCOK A SZENTFÖLDRŐL

Zádor István albuma

Az Ember és a Hely, ahol élt, különös viszonyba jutnak egymással: amit csak a XIX. század kezdett a művészet számára igazán fölfedezni. A rómaiak vallása ismerte a *genius loci*, s ősnépek hiedelme mindig sejtette, hogy a Helynek ez a titokzatos géniusza talán nem egyéb, mint az ősök szelleme, mely nem hal meg, hanem ott lengedezik tovább, ahol valaha eleven alakjuk élt és járt. De mindez csak homályos sejtelmé volt egy érzésnek, melyet igazi tisztaságában és mélységében csupán modern korunk tudott először átérezni. A XIX. század meglátta, hogy titkos igazság rejlik a *hazajáró lelkek* babonájában. A modern irodalom egyik legjellemzőbb törekvése a csodálatos összefüggés fölfedezése az ember és lakóhelye között. Poe Edgar még a *rejtelmet* rajzolta a lélekkel átitatott házban; a naturalisták már a *törvényt*. A házak, a tájak, hol emberek laktak, lélekkel vannak tele, még ezer évek múltán is, hogy lakóik eltűntek; s a zarándokok nemcsak üres hagyománynak engedelmessé válnak, mikor rég elhunyt szentjeik, prófétáik vagy költőik lakóhelyét fölkeresik. A zarándokok érzik, hogy a régi lelkek darabjai úsznak a szent tájak levegőjében, s ebben a lélekben akarnak megfürödni.

Ilyen zarándok volt talán az a festő is, Zádor István, aki ez év tavaszán a Szentföldet, a zarándokok e klasszikus földjét kereste föl, s egész halom rajzzal megrakodva tért haza, aminek alapján készült rézkarcait most díszes albumban bocsátja a magyar könyvpiacra. Hellas a Szellem hona, mondják, de Palesztina a léleké magáé: a Léleké, melyből a Vallás fakadt; s keresztények és zsidók keresik e lélek itt maradt darabjait, sőt hívők és hitetlenek, egyforma vágyakozással, a szenvedély vagy a nélkülözés mohóságával. Ó-Szövetség és Új-Szövetség tragédiái zajlottak le itt; próféták lelkei égtek, viharoztak és elasztak; Krisztus keresztjének nagy árnya esett a Golgotára; hol lenghet több lélek, mint e tájak fölött? Az Istennel való küzdelem csatateré ez, melyet egyforma kegyelettel látogatnak a győztesek és a rokkantak.

De mit tudhat hát megrajzolni a festő a Lélekből, mely e helyek fölött leng? Hol rejtőzik e lélek, melyik zugában a tájnak? Ezen a tájon nincsenek is zugok és rejtékhelyek; nincsenek erdők, kies völgyek, cserjék; egyáltalán még növény is alig van. Ez a táj üres, kiaszott és letarolt, mint egy igazi csatatér; mintha az Istennel küzdő lelkek tüze kiégette volna; még színek sincsenek itt; a föld sárga s az ég kék; ez a rettenetes puszta kék és sárga teszi ki az egészet. A festő eleve lemond palettájáról: mintha félne ezekkel az üres színekkel is kihangsúlyozni a szent *paysage* ürességét. A papír sárgasága elég, s a sűrű vonalak árnyalatai.

Micsoda lelket őrizhet meg ez a sivár puszta? Szentföldi utazók gyakran mondják és állítják, hogy Palesztina ma is egészen olyan, mint Krisztus korában volt: nem változott semmi. De ez nem lehet egészen igaz; mert hiába marad ugyanaz a geológiai alkat, s mindaz, amit az emberek hozzátesznek: a lapos tetejű falvak orientális építkezése s az éghajlathoz mért öltözetek csoportos színfoltjai – mit ér, ha a táj egész hangulatát végképp eltüntette a növényvilág elszegényedése? Krisztus még virágzó tar-

tományban járt, a mezők liliomai közt, melyeket Atyja oly pazarul fölruházott; a Libánon cédrusai sűrű lándzsákkal álltak őrt e tartomány fölött. Hol vannak a cédrusok és a liliomok? Mi maradt eleven ebben az országban? Itt-ott néhány szomjas pálmát vágott a karcoló tűje a kopár égbe – Kelet megszokott rekvizitumait. Egyébként: Szahara és Holttenger-partok. Csupán a Jordán mellékén van némi növényzet, és Názáretben, melyről Renan is azt mondja, hogy az egyetlen hely, hol a szív megkönnyebbül e dezoláció terhétől, Názáret valódi kis paradicsom volt Krisztus korában, s ma is olyan, ciprusaival, mint egy olasz város.

Másutt csak nagy kő- és homokfelületek; sehol egy ág, hol megpihenjen a szem Noé-galambja.

Igaz, hogy most talán – egy világháború nyomában – új éra indul itt is; új nemzedék gyűl vissza Izraelbe, szerteszétről a bujdosott világból, s buzgón ülteti, veti, munkálja s ruházza az ősi vagy ősinek álmodott földek meztelenjét. De ez a növényzet, melynek magvait Európából hozták, talán csak olyasmi az ősi flórához, mint, gondolom, az új lakók mesterségesen fölújított héber nyelve a próféták mély hangú dialektusához; akárhogy is, ezt a növényzetet a karcoló-tű alig jelzi. Ellenben nem mulasztja el hegyére venni a hebroni vén tölgyet, amelyet bizonytalán már Ábrahám is látott; mert hisz ezenkívül nincs is tölgy Júdeában, s e helyen már akkor is állott tölgy, amikor a Pátriárka „elébbmozdítá sátorát, és elmenvén, lakozék Mamrénak térmezején, mely Hebron mellett vagon”.

A fák végre is halandók, mint az ember; s régi kultúrák országaiban nem is a fák őrzik a Múltat, hanem a reprezentáns épületek, melyeknek célja éppen a mulandóság elleni harc, piramusoktól a campanilékig. De itt hol vannak a piramusok és campanilék? Hol van Salamon ősi temploma, a régi zsinagógák és Dávid tornyai? Semmi a régi nagyság és szentség emlékeiből. Még a rómaiak portikusai is leomlottak. A Városból, melyet „egyik kézben fegyverrel” építettek, „kő kövön” nem maradt, hogy beváljon Krisztus jóslata; s Jeruzsálem utasának alig mutatnak ma egy-egy kopár és omló bástyafalat, amit az alapokból Titus meghagyott. Új kultúrák jöttek rétegekben, s a szent események helyein gót, román vagy arab építmények inkább eltávolítják gondolatunkat a Bibliák szellemétől, mintsem hogy közel hoznák ahhoz. Ezek a szuccesszív szentélyek ugyanazt a folyamatot csinálták végig, amit maguk a vallások, melyeket reprezentálnak: itt látjuk az izlámot és a középkort, itt az egymást felváltó európai stílusokat, egész a jezsuitákéig, amik úgy takarják el a Bibliait, mint geológiai kőzetek a praediluviánt, s minden beszél belőlük, csak a *genius loci* nem. Az utazó szemé nagyon is gyakran az európai turisztika megszokott staffázsa között mozog, mely hoteltől hotelig a jól ismert stílus műemlékeket a „nyugati városrészek” lehangoló üzletiségébe ágyazza, úgyhogy olykor megzavarva és gyanakodón tisztos régiségű bástyatornyokat is modern víztoronynak néznél. Itt tudniillik vannak bástyatornyok, amik víztoronyra emlékeztetnek – hogy annál kiábrándítóbb legyen a tájkép.

Hol bújhatik el e tájképben a lélek? En, aki sohasem jártam a Szentföldön, úgy bolygom végig tekintetemmel Zádor István nosztalgikus albumát, mintha magam is vele utaznék; s az a lélek, ami e lapokról megcsap, elsősorban nem is a tájnak a lelke, hanem az utazóé: az utazó szomjúsága, emlékhajszolása, kegyelete és apróbb kiábrándulásai beszélnek itt, amit még aláhúznak a képekhez jegyzett bibliai szövegek – másrészt elhatározott vagy ösztönös kerülése a témában mindannak, ami Palesztina *mai életére* vonatkozik. S bizonytalán jelenthet valamit, ha az utazó és szemlélődő művész, akinek egy vonás, egy mozdulat fontosabb lehet minden témaszerűségnél, a mozgalmas ké-

pek és színterek egész tömegét eleve kizárja szeme és szerszáma szférájából. Emberi ábrázolás csak kettő vagy három van a sorozatban, s ezek mind olyan típusokat tárnak elénk, melyeknek szakasztott másai élhettek kétezer évvel ezelőtt is. Az „imádkozó megrebiták” arca ószövegségi arcokat idéz, s a „panaszfal” mellett a magas és durva kövekből összerakott falnak fordulva siránkozó zsidók valósággal dantei zordságú kép, a Pokol valamelyik körébe illenek, de nem volna idegen egy illusztrált bibliában sem, amilyent például Doré csinált. Ezek a lapok, noha alig mutatnak tájképet, talán valamennyi közt leginkább tetten érik és megjelenítik a *genius loci*.

Jól tudjuk, hogy ezek nem az igazi szempontok egy rézkarcalbum méltatásánál. Művészt csak saját művészetének törvényei és eszközei szerint lehet megítélni. De ha mégis ezúttal nem annyira a művész *művészetéről* szoltunk itt, mint inkább *témájáról*, s a műkritikus pápaszeme helyett csak az író felszínes *lorgnonát* emeltük szemünkhöz: annak nemcsak illetéktelenségünk tudata volt az oka. Ezúttal a művésznek is – mint egy útinapló jegyzőjének – fontos volt a téma, amelyhez áhítatos és zarándoki művészlélek vitte. Ez a művészi és zarándoki áhítat itt nem a lírában jelenik meg, hanem éppen az útinapló lelkiismeretes pontosságában, a karcoló-tű adatszerű, szerény rögzítésében. A líra mégis jelen van, láthatatlan, mint a *genius loci*, s a vonalak imperceptibilis elhajlásai éppúgy elárulják, mint a keleties fények és árnyak játéka a gömbölyűre horpadt fehér és lapos tetőkön, vagy fölöttük az üres égben keringő madarak halvány v betűi.

Bodor Béla

NÓTÁS ADY ENDRE, AVAGY AZ ANAKREÓNI SOR HANGSÚLYVÁLTOZÁSAI

A verstannal foglalkozó elméletek többé-kevésbé azonos elgondolást fogalmaznak meg a versformák kialakulásáról. Eszerint a régmúltban – ami alatt általában minden nyelv irodalomtörténetének azon szakasza értendő, amely az írásbeliség meghatározóvá válását megelőzte – a mondott vers ismeretlen volt: az irodalmak orális korszakában minden vers dalszöveg. Ez lényegében véve igaz is, bár akadnak kivételek; főként a varázsigék, ráolvasók azon fajtái, amelyeket suttogva vagy hangtalanul idéznek fel, és a kezdeti, alkalmi írásbeliség piktogramjai, jelentést hordozó ábrái, a kultikus és használati tárgyakra festett-rajzolt-véselt óvó-védő formulák versként is olvasható elemei.

Az állításnak azonban van egy másik fele is, amit általában gondolkodás nélkül elfogadunk, hiszen trivialisnak tűnik. Eszerint a vers *csak* az irodalomtörténet korai szakaszaiban kötődik dallamokhoz; az írásbeliség elterjedésével és a költészet könyvek formájában történő megjelenésével ez a kötődés automatikusan elvész. A modern költemény, még ha formájában, címében őrzi is archaikus dalformáját, vagy éppen modern zenei mintákra utal, mint Verlaine CHANSON D'AUTOMNE-ja vagy Weöres RUM-